

NEO-LİBERAL EKONOMİK DÖNÜŞÜM VE SENDİKALAR

Arş.Gör. Ekrem ERDOĞAN*

Arş.Gör. Mehmet Zeki AK**

Abstract

Keynesian economic policies provided rapid economic growth, full-employment and price stability in most of the developed countries from World War II to the end of the 1970s. Labour movement used these policies in order to strengthen their power in labour relations. Increasing oil prices led to cost inflation and economic recession end of the 1970s. These conditions increased the rate of unemployment and inflation and decreased social expenditures and welfare state applications. Neo-liberal economic policies replaced Keynesian economic policies. This new economic structure effected labour movement. It was the turning point for the trade unions.

Özet

Dünya ekonomisinde İkinci Dünya Savaşından 1970'lerin sonuna kadar devam eden süreçte Keynezyen ekonomi politikaları sayesinde hızlı bir ekonomik büyüme, yüksek düzeyde istihdam ve fiyat istikrarının bir arada sürdürülmesi mümkün olmuştur. Sendikal hareket ise bu politikaların sağladığı elverişli ortamda gelişme olanağı bulmuştur. Petrol krizleriyle başlayan maliyet enflasyonu ve ekonomik durgunlukla birlikte işsizliğin ve enflasyonun hızla yükselmesi sonucu dünyada ekonomi politikalarında köklü değişikliklere gidilmiş, Keynezyen ekonomi politikalarının ve "Sosyal Devlet" uygulamalarının yerini "Neo-liberal politikalar" almıştır. Neo-liberal politikalar, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 1970'lere kadar geçerli olan Keynezyen ekonomi anlayışının tersine, sosyal devlet anlayışından önemli bir sapmayı, ücretlerin ve sosyal harcamaların sınırlandırılmasını öngörmüş, bu yönüyle sendikacılık tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

---

* Sakarya Üniversitesi, İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
e-mail: eerdogan@sau.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü.
e-mail: mak@sau.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Keynezyen Ekonomi, Neo-liberalizm, Sendika

GİRİŞ

Buhar makinesinin 18. yy.'da enerji kaynağı olarak üretimde kullanılmaya başlanmasıyla Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştır. Bu teknolojik yeniliğin üretime uygulanması sadece üretimi sayısal olarak arttırmakla kalmamış, insanı ve toplumu değiştirerek "Sanayi Toplumunu" ortaya çıkarmıştır. Sendikalar Sanayi Toplumunu içerisinde önemli kurumlar olmuş, işçilerin yaşam standartlarının yükseltilmesinde önemli görevler yüklenmişlerdir. 1970'li yıllara kadar sendikalar altın çağlarını yaşamışlardır. Bu dönemde dünya ekonomisinde ortaya çıkan problemler ekonomi politikaları alanında bir değişime neden olmuştur. II. Dünya Savaşından 1970'li yıllara kadar hakim olan Keynezyen Ekonomi Politikaları bir kenara bırakılarak Neo-liberal Ekonomi Politikaları benimsenmiştir. Böylece 20. yy.'ın sonunda sendikalar tüm dünyada ekonomik politikaların ciddi ölçüde liberalleştirildiği evrensel bir eğilimle karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışmada Neo-liberal İktisat Politikalarının tüm dünyada kabul görmesini sağlayan dinamikler ve Neo-liberal Politikaların sendikal hareket üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Keynezyen Devrim ve Refah Devleti

1930'lu yıllara kadar dünya ekonomisinde "düzgün işleyen piyasa mekanizmasının temel ekonomik sorunları en uygun şekilde çözümleneceğini" savunan klasik ekonomi düşüncesi hakim olmuştur. 24 Ekim 1929 tarihinde Newyork borsasında hisse senetlerinin değer kaybetmesi ile birlikte "Büyük Dünya Bunalımı" olarak adlandırılan ekonomik kriz ortaya çıkmış, bu ekonomik bunalımı aşmak için klasik ekonomik kuramın öngördüğü doğrultuda önlemler alınmıştır. Nevarki, ekonominin kendi kendini düzenlemesi beklenirken, tam aksine her geçen gün bunalım daha da derinleşmiştir.

Böyle bir ortamda İngiliz ekonomisti J. M. Keynes (1883-1946), 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Teorisi" adlı eseriyle piyasa ekonomisine ilişkin klasik görüşlerin zaafalarını ortaya koymuştur. 1929 bunalımının pençesinde kıvranan ve klasik ekonomi görüşüne uygun ekonomi politikaları ile bunalımdan çıkamayan dünyada Keynes'in ortaya attığı görüşler ekonomi kuramı alanında bir devrim olmuş, bilinen ve şaşmaz bir doğruyu ifade ettiği varsayılan klasik ekonomik görüş yıkılmış yerine Keynezyen Ekonomi görüşü geçmiştir (Şaylan, 1995:50).

Keynezyen ekonomi politikaları özünde ulusal ekonomiler içinde izlenebilecek bir stratejiydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok devletin

temel hedefi; savaşın çöküntülerini gidermek ve ekonominin yeniden canlanmasını sağlamak için Keynes'in ekonomik politikalarına göre düzenlenmiş *ulusal ekonomi* inşa etmek olmuştur. Ulusal ekonomiler ülke içerisinde şu üç temel üzerine oturtulmuştur (Pierson, 2000:192);

- 1-Keynezyen ekonomi politikaları,
- 2-Refah devleti,
- 3-Girişimci ve emek arasındaki uzlaşma.

Keynezyen ekonomik anlayış, talep yanlı politikalarıyla¹ satınalma gücü oluşturulmasının etkilerinin artırılması (yani satınalma gücünün artırılması) durumunda toplam talebin artırılması suretiyle tam istihdama ulaşabileceğini ileri sürdü. Tam istihdama ulaşabilmesi için en önemli araç vergilerde kesinti yapmaktı. Vergilerdeki kesinti ekonomide çarpan etkisi yaratarak çalışanların eline daha fazla para geçerek satınalma güçlerinin artmasını ve bununla birlikte mal ve hizmetlere olan talep artacak, artan talep ise istihdamı ayakta tutabilecekti (Brown ve Lauder,2001:78-79). Bu tip ekonomik politikaların sonucu olarak "Fordist" üretim organizasyonları doğdu. Fordist üretim biçimi "teknolojik ve örgütsel açılardan kitlesel-standart mallar üretmek üzere tasarlanmış, genellikle yarı vasıflı yada vasıfsız işgücünün Taylorist yöntemlerle kontrol edildiği, montaj hattı esasına göre işleyen büyük ölçekli sanayi işletmelerine dayanıyordu (Özkazanç,1997). Standartlaştırılmış ve küçük parçalara ayrılmış işlerde çalışanlar yine standart ve eskiye oranla daha yüksek ücretler alıyorlardı. Bu yapı aynı zamanda Keynezyen ekonomi politikaları hedefleriyle örtüşmekteydi.

İkinci Dünya Savaşından sonra iktisadi hayata doğrudan girişimci yada düzenleyici olarak aktif bir biçimde müdahale eden devlet, klasik hizmetleri sağlamanın ötesinde, bireyleri sosyal risklere karşı koruma ve asgari bir yaşam standardını garantiye alma görevini de üstlendi. Devlet sosyal güvenlik, barınma, işsizlik, eğitim, koruyucu sağlık hizmetleri gibi oldukça geniş bir alanda, toplumun her kesimine bu hizmetleri götürmekle karşı karşıya kaldı. 1940'lı yılların sonunda başlayan bu süreç sosyal devlet yada refah devleti² nitelemesiyle kurumsallaştı (Sezen:1999: 42-43).

---

¹ Talep yanlı ekonomi politikaları, ekonomide etkin kaynak kullanımının sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, adil bir gelir ve servet dağılımının temini ve ekonomik istikrarın sağlanması için devletin "toplam talep" üzerinde yönlendirici kararlar almasını öneren iktisat politikalarıdır. (Bknz: Coşkun Aktan (1994) Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat, İzmir:Takav Matbaası, s.59).

² Sosyal Devlet kavramı, daha çok kaynakların sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde devletin sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi amaçlarla sorumluluk üstlenmesini ifade etmek üzere kullanılırken Refah Devleti gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.

Refah devleti; devlet, girişimci ve örgütlü emek arasındaki bir uzlaşma temeline dayanmaktaydı. Bu uzlaşmayı oluşturan, bu üç kesimde çıkarlarının bir noktada buluşabiliyor olmasıydı. Ülkelerin, savaşın yarattığı ekonomik ve toplumsal çöküntülerden bir an önce kurtulmak için yeni bir kalkınma hamlesine ihtiyaçları vardı. Kalkınma ise daha çok yatırım gerektirmekteydi ve . yatırım daha çok üretime, daha çok üretim ise emeğin verimliliğine bağlıydı. Emeğin çalışma koşullarının iyileştirilmesi iş verimliliğini arttıracak, ücretlerin ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ise artan üretimin yine emek tarafından tüketilmesini sağlayacaktı. Böylece, örgütlü emek ve girişimcinin aslında çıkarları doğrultusunda hareket ettiği, devletinde yine çıkarı gereği bu işleyişin tüzel ortamını ve altyapısını sağladığı, ara buluculuğunu yaptığı, "sınıf çatışmalarını uzlaştırdığı ve yatıştırdığı" bir düzen söz konusuydu (a.g.e., 43).

Keynezyen Ekonomi Modelinin Çözülüşü ve Neo-liberalizm Yükselişi

İkinci Dünya Savaşından sonra Keynezyen iktisat anlayışı üzerine oturtulmuş olan dünya ekonomisi, ABD'nin ekonomik otoritesinin gerilemesi, doların rezerv para statüsünü kaybetmesi, 1974 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şokları ile o zamana dek görülmemiş bir kriz yaşamaya başlamıştır. Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani üretimin düşmesi oluşturmuş; özellikle sanayi üretimi 1970'li yılların ikinci yarısında her ülkede önemli oranlarda düşme göstermiştir. Bunalımın ikinci boyutunu ise fiyat artışları (enflasyon) oluşturmuş; üretim düşmesine karşın bir fiyat patlaması yaşanmıştır (Şaylan, 1995:80).

Kendini sürekli fiyat artışları ve yükselen işsizlik düzeyi biçiminde gösteren krize karşı uygulanan Keynezyen iktisat politikaları sorunu çözemiyordu. Çünkü durgunluk ile enflasyonunun bir arada yaşandığı, stagflasyon olarak adlandırılan bu durum Keynezyen ekonomi açısından ilk defa karşılaşılan bir durumdu. Keynezyen ekonomiye göre ekonomi daralırken işsizlik artacak, ekonomi genişlerken işsizlik azalacaktı. Enflasyon hızı ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardı (Savaş, 1997:796). Böylece hükümetler belli işsizlik ve enflasyon oranlarını hedefleyerek tüketim, yatırım ve harcama eğilimlerine, çarpan ve hızlandırıcı katsayılarına göre maliye politikalarını belirleyecekler, böylece hızlı ekonomik büyümeyi ve aşırı ısınmayı olduğu kadar, durgunlukları ve resesyonları da engelleyeceklerdi. Fakat 70'li yıllarda hükümetlerin ekonomik büyümeyi zorladıkça kamu harcamaları ve gevşek para politikaları işsizliği ve enflasyonu aynı yönde arttırıyordu. Bir taraftan büyüme oranları düşer, işsizlik artarken, diğer yandan da fiyatların tırmanışa geçmesi, Keynezyen ekonomi literatüründe yeri olmayan bir durumdu.

Bu genel ekonomik krize karşı devreye sokulan Keynezyen ekonomi politikalarının krizi çözmekte başarısız kalması, ekonomi politikaları alanında bir karşı devrimi hazırlamıştır. Keynezyen politikaların işsizlik sorununu çözememesi ve enflasyonist baskılarında şiddetlenmesi, yetmişli yılların sonlarında devlet müdahalesine karşı olumsuz tavırların giderek güçlenmesine yol açmıştır (Sönmez, 1998:221). Bu bağlamda 1929 bunalımı koşulları nasıl piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda devletin sorumluluklarının artmasını gündeme getirdiyse, 1970'lerin ortamı da devletin ekonomide ve mali yapıdaki ağırlığına, kamu kesiminin üretim ve paylaşımına karşı çıkan düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Sonuç itibarıyla dünya ekonomisi 30'lu yıllar öncesine geri dönüş anlamına gelecek biçimde, serbest piyasa mekanizmasını merkezine alan liberal bir eksene (Neo-liberal iktisatta denilebilir) doğru kaymaya başlamıştır³ (Başkaya, 1997:36-37).

Neo-liberal Politikaları Küresel Politikalara Dönüştüren Temel Dinamikler

Neo-liberal ekonomi politikaları, 80'li yıllardan itibaren kabul görmeye ve dünya ölçeğinde etkinlik sağlamaya başlamıştır. Neo-liberal politikaların tüm dünyada önem kazanmasını ve hızla yayılmasını sağlayan dört temel dinamikten söz edilebilir:

1980'lerin başlarından itibaren bir yandan Thatcher'in İngiltere'de, diğer yandan ise Reagan yönetiminin ABD'de uyguladıkları Neo-liberal ekonomi politikaları, "Reaganomics" ve "Thatcherism"⁴, Neo-liberal düşüncenin dünyaya yayılmasını sağlayan dinamiklerin ilkidir.

---

³ Neo-liberalizmin ortaya çıkışı ilk önce fikir alanında oldu. 1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizm temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş iktisadi düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başladılar. Friedrich Von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya okulu, Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu, James M.Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar (Aktan, 1994:27).

⁴ ABD ekonomisi 1960'ların sonları ile 1980 arasında verimlilik ve büyüme oranının yetersiz, enflasyon ve işsizliğin artmakta olduğu bir dönem geçirmiştir. Bu durum, ekonominin çok yüksek vergiler ve devlet harcamalarının altında ezilmesine ve sanayinin aşırı düzenlemelerle bunalmasına bağlıyordu. Refah politikaları ve gelir bölüşümünü etkileme alanında çok ileri gidildiği, özel girişimin, çalışma ve kazanma güdüsünün baltalandığı öne sürülmekteydi böyle bir ortamda Reagan, Neo-liberal görüşlerin savunucusu olarak iktidara geldi (Ölmezoğulları, 1998:92). Reaganomics, başkan Reagan dönemini (1980-88) tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacıyla dönük (Kazgan, 1997:64) Neo-liberal ekonomi politikalarının ilk adı oldu.

Neo liberal politikalar Batı Avrupa'ya, İngiltere'de Başbakan Thatcher'in uyguladığı politikalar yoluyla girdi. İngiltere'de Thatcher'in Mart 1979'da başbakan olmasıyla Keynezyen ekonomi politikalarının ve "sosyal devlet" uygulamalarının yerini Neo-liberal politikalar aldı. Thatcher, 1945 sonrasında İngiltere'de iktisat ve sosyal politikalar konusunda sağlanan

A.B.D.'de Reagan'ın, İngiltere'de ise Thatcher'in 1980'li yılların başında iktidara gelmeleri ile birlikte bu ülkelerde hızla Neo-liberal politikalar uygulanmaya başlandı. Bu ülkelerde uygulanan Neo-liberal ekonomi politikaları-kamu harcamalarının azaltılması, denk bir bütçe politikası izlenmesi, vergi oranlarını indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikası uygulanması, istikrarlı bir para politikası uygulaması, özelleştirme, yasal kurumsal serbestleşme (deregülasyon) gibi ortak özellikler taşıyordu (Aktan, 1994; 116).

Reagan ve Thatcher'in uyguladığı bu politikalar bir çok ülke ve devlet adamı için esin kaynağı olmuş, uygulanan bu neo-liberal politikalar her ülke için takip edilecek bir model olarak önerilmiştir. Bu yeni ekonomi politikaları böylece kısa bir zamanda gelişmekte olan ülkelerde de (GOÜ) hızla yaygınlaşmıştır. Neo-liberal politikalar GOÜ'e önerilirken, şu temel tespitlerden hareket edilmiştir; (Başkaya, 1997:122).

— Birincisi, bir ülke ne kadar çok dışa açılırsa, büyüme oranı da o ölçüde yüksek ve kalıcı olur,

— İkinci olarak, kaynakların optimal dağılımı ve verimli kullanımı ancak serbest rekabetçi pazarda olanaklıdır,

— Üçüncü olarak, devlet kaynakları israf eder, irrasyoneldir. Oysa bireyler rasyoneldir. Bireylerin davranışlarına ve tercihlerine müdahale edilmediği, serbestçe hareket edebildikleri durumda kalkınma en yüksek düzeyde gerçekleşir.

Neoliberal felsefeyi tamamen benimsemiş olan Reagan ve Thatcher – özellikle ABD'nin uluslararası ekonomideki konumu dolayısıyla Reagan- (Timur, 1996:13) neo-liberal politikaların yayılmasını hızlandırmakta özel bir rol oynamışlardır.

Dünya Bankası ve IMF gibi uluslar arası finans kurumlarının Neo-liberal görüş doğrultusunda oluşturduğu ve "Yapısal Uyum" adını verdiği programlar, 80 sonrası dönemde Neo-liberal politikaların yayılmasını hızlandıran dinamiklerin ikincisidir.

---

uzlaşmayı (refah devletinin oluşumunu sağlayan süreç, yani emekçi kesim, iş dünyası ve devlet arasındaki uzlaşma) reddederek, tam istihdamın iktisat politikasının temel amacı olmaması gerektiğini ve diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasasının da esnekliğe kavuşturulması gerektiğini savunmuştur. Thatcher'e göre, kamu harcamalarında kesin azaltma gerçekleştirilmeli ve harcamaların yönü değiştirilmeli, sosyal güvenlik harcamaları sınırlandırılmalıdır. Yoksulları gözetici nitelikteki yeniden gelir bölüşümü artık temel bir amaç olmaktan çıkarılmalıdır. Sanayi sektörüne devlet müdahalesi bir kenara bırakılmalı, kamunun sahip olduğu taşınmazların büyük bölümü ve kamu işletmeleri özel sektöre satılmalıdır. Girişimciliği özendirmek için vergiler azaltılmalıdır (Sönmez, 1998:223). Ana hatlarıyla belirttiğimiz Thatcherizm olarak adlandırılan bu politikalar yaklaşık on yıl süreyle İngiltere'de uygulanmıştır.

Yetmişlerin sonları, seksenlerin başlarında ortaya çıkan ekonomik kriz, yapısal uyum politikalarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. 1974 ve 1978 yıllarında petrol fiyatlarında meydana gelen büyük artışlar ve bununla birlikte sanayileşmiş ülkelerde yaşana durgunluk, pazardaki daralmaya hız kazandırmış, sanayileşme sürecinin henüz başında bulunan ve sınai ürün ihraç etmekte olan bir grup GOÜ'nin dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve ağır ödemeler dengesi sorunlarının belirmesine yol açmıştır. Bir taraftan temel maddelerin fiyatlarının düşmesi ve ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi, diğer taraftan da sanayileşmiş ülkelerin korumacı politikalar izlemeye başlaması, GOÜ'leri ciddi bir finansman darboğazına sürüklemiştir (Sönmez,1998:136).

GOÜ, dış borçlanma ihtiyacındaki artış, dış borç servisinin giderek ağırlaşması ve dış kaynak akışının kesintiye uğraması GOÜ'in büyük bir bölümünü dış borç krizine sürüklemiştir. 1982'de Meksika'nın dış borç servisini geçici olarak askıya aldığı açıklaması borç krizinin patlak vermesine neden oldu. 1982 sonunda otuz dört GOÜ dış borç servislerini yerine getirememiştir. Özellikle ağır borçluların özel bankalara borçlarını ödeyemez duruma düşmeleri krizin büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Krizin derinleşmesi öncelikle borç ertelemelerine gidilmesine ardından da uluslar arası finans kurumlarının "Yapısal Uyum" (YUP) adlı yeni bir borç verme programını başlatmak amacıyla inisiyatifi eline almasına yol açmıştır (a.g.e.,301-302).

YUP'nın amacı, GOÜ'lerin borç krizinden çıkmalarını sağlayarak ekonomik istikrara kavuşturmak ve piyasanın serbestçe işleminin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla bir dizi yasal ve kurumsal reform yapılmasıydı. Bu yapısal reformların başlıcaları (Tomann,1988)

— Dış Ticaret Reformu: İthal ikameci sanayileşmeden , ihracata dayalı sanayileşmeye geçiş, ticari engellerin kaldırılması ve ihracatın teşvik edilmesi,

— Kamu Bütçeleri Reformu: Kamu açıklarını gidermek amacıyla kamu harcamalarının, özellikle sosyal harcamaların azaltılması,

— Fiyat Reformu: Tarımsal ürün fiyatlarının serbestleştirilmesi, dünya fiyatlarının referans alınması ve sübvansiyonların kaldırılması,

— Özelleştirme.

Dünya Bankası ve IMF GOÜ'lerin banka kaynaklarından daha çok yararlanmak, borç erteletmek ve yeni kredi alabilmek için yapısal uyum adını verdiği politikalara uyum sağlama zorunluluğu getirdi. Neo-liberal politikalar uluslararası finans kurumlarının, bu kurumlara bağımlı ülke-

lere kredi açma, borç verme yada erteleme koşullarını belirleyen politikalar haline gelmiştir.

1980'li yıllara kadar kapitalizme alternatif olma özelliğini koruyan komünizmin çökmesi ve soğuk savaşın sona ermesi Neo-liberal politikaların yaygınlaşmasını sağlayan dinamiklerin üçüncüsüdür.

Yirmibirinci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri Sovyetler Birliğinde yaşanmıştır. Bu ülkenin 1980li yılların ikinci yarısından itibaren, bir taraftan yıllarca göz ardı edilmiş iktisadi ve siyasi sorunların sıkıştırılması, diğer taraftan da uluslararası zeminde yaşanmakta olan değişim sürecinin (liberalleşme eğilimlerinin güçlenmesi, modern ulus devlet yapısının yıpranmaya başlaması ve teknolojik ilerlemenin ivme kazanması) kaçınılmaz kılması sonucu, bir anlamda zorunlu sayılabilecek bir demokratikleşme (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroika) sürecine girmesi ve bu sürecin Sovyetler Birliğini parçalanmaya götürmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren hüküm süren ve soğuk savaş dönemi olarak isimlendirilen iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine sebep olmuştur (Aydın, 2000:16).

Doğu blokunun yıkılması sonrasında tüm dünyada liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu artmıştır. Doğu Avrupa ve Rusya dünya ekonomine entegre olmak ve serbest piyasa temelinde örgütlemek için batıya açılmaya başladılar. Diğer yandan, tüm eski sosyalist ülkeler uluslar arası ekonomik, mali ve ticari örgütlere (IMF, Dünya Bankası v.b.) üye olmuşlar. Böylece tüm dünyada liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu artmış ve eskiden komünist ekonomik sistemin hakim olduğu yerkürenin çok önemli bir bölgesi de gelişmiş kapitalist devletleri ile işbirliği ve yakınlaşmaya başlayınca (Gözen,1997) Neo-liberal politikalar yaygınlaşmıştır.

Neo-liberalizmin, "dünya ekonomisinin bir bütün olmaya doğru yönelmesi" olarak tanımlanan küresel bütünleşme (küreselleşme) sürecinin (Eser,1995), temel ideolojisi haline gelmesi, Neo-liberal ekonomi politikaların gelişmesini sağlayan dinamiklerin dördüncüsüdür.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren bütünleşen bir dünya ekonomisi tasarımının gerçekleştirilmesi için öne çıkarılan dünya piyasası olgusu beraberinde bu piyasa ile bütünleşme yönünde bir dizi uygulamanın gerekliliğini öne çıkarmıştır (Ercan,1997). Küreselleşme sürecine dahil olmak için dışa kapalı ulusal ekonomilerin dışa açılması, dışa açılma tercihi yapan ülkelerinde Neo-liberal politikalar politikaları uygulamaya koymasına gerekmektedir. Bu bağlamda küreselleşme olgusu Neo-liberalizmin gelişmesinin ve yaygınlaşmasının en önemli dinamiğini oluşturmaktadır (Türkkan,1999).

Uluslararası finans kurumlarının "Yapısal Uyum" adını verdikleri politikalar, Reagan ve Thatcher'in ABD ve İngiltere'de uyguladığı politikalar, komünizmin kapitalizm karşısında alternatif olma özelliğini kaybetmesi ve küreselleşme on yıl gibi kısa bir sürede Neo-liberalizmin tüm dünyaya yayılmasını sağlayarak, Neo-liberal ekonomi politikalarının küresel ekonomi politikaları haline dönüşümünü sağlamıştır.

Neo-liberalizmin Yükselişi ve Sendikalar

Sendikaların gelişimi I. Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik bunalımından olumsuz şekilde etkilenmiş, bunalım sonrası yaygınlaşan otoriter devletçi sistemler sendikalaşmaya karşı olumsuz tavrı da beraberinde getirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan olumsuz biçimde etkilenen sendikalar savaş sonrası 1970'lerin sonuna kadar devam eden sürede altın çağlarını yaşamışlar, Keynezyen refah devleti ve üretim modeli Fordizm'in oluşturduğu iyimser atmosfer sonucunda hızla büyümüş ve güç kazanmışlardır (Büyüksulu, 1998:158).

1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik bunalım sonucunda dünyada Keynezyen ekonomi politikalarının ve sosyal devlet uygulamalarının yerini Neo-liberal politikalar almıştır. Keynezyen refah devleti, siyasal açıdan emek, iş dünyası ve devlet arasındaki uzlaşmaya dayanıyordu ve uygulama alanında 1970'li yılların sonunda en yüksek düzeyine ulaşmıştı. Keynezyen refah devletinin oluşumunu sağlayan uzlaşmanın dünyada yaşanan ekonomik bunalım ile sona ermesi örgütlenmiş emeğin kazanımlarını kaybetmesi anlamına geliyordu. Neo-liberal görüşü benimseyenler 1970'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan krizi Keynezyen refah devletinin bir ürünü olduğunu ileri sürüyorlardı (Tokol, a.g.e.).

Nielsen'a göre, 1970'li yıllardaki ekonomik manzara işsizliği teşvik eder bir görünüm arz etmekteydi. Ücretler çok yüksek ve değişmez, ücret farklılıkları fazlasıyla az, işçi haklarının yasal zemini, istihdam koruma planları ve sosyal güvenlik sistemleri ise fazla abartılıydı. Sonuçlar öyle gösteriyor ki, işçiler fazla ücret alarak kendi kendilerinin işsizliğine yol açıyorlardı. Dolayısıyla, emek hareketliliği ve yasal uyarlanma engelleniyor ve gönüllü işsizlik teşvik edilirken, işçilerin çalışması teşvik edilmiyordu (Pierson, 2000:194).

Neo-liberallere göre refah devletinin önemli kurumlarından işgücü piyasası monopol özellik taşıyordu. İşgücünün fiyatının yani ücretin monopol fiyatlandırılmasına maruz kalması ve nispi fiyatların çarpıtılması piyasa ekonomisine yönelmiş en önemli tehditlerden biriydi. Devletin işsizlik sigortası uygulaması sendikalara, toplu sözleşmelerde ne kadar yüksek ücret talep ederseniz ediniz, işsizliğe sebep olsanız bile işsizlerin yükünü finanse ederim demesiydi. Devlet bununla da kalmamakta, ücret-

Kamu-İş; C: 7, S: 2/2003

lerin artması karşısında toplam talep artmazsa; işsizlik ortaya çıktığından; tam istihdamı siyasi bir taahhüt haline getirmekte ve dolayısıyla kamu açıkları ve enflasyon aracılığıyla toplam talebi arttırmaktaydı. Ancak yaratılan enflasyon ise nispi fiyat yapısını bozmakta ve neticede piyasa ekonomisinin çökmesine sebep olmaktaydı (Akalın, 1999).

Oysa tam istihdamın devamı, sürekli esnek ücret haddi gerektirir. Ücret hadlerinin piyasa güçlerine göre oluşması halinde; işgücünün sektörler arasında tahsisi, akışkanlık kazanır ve ekonomi talebin değişimine; yani tüketici tercihlerine paralel olarak işgücü yeniden istihdam edilir. Eğer işçi sendikaları monopol ücretlerinde ısrar eder ve ücretlerin esnek olmasını önlerse, kamu açıkları ve enflasyon ile talebin arttırılması suretiyle istihdamın arttırılması, geçici bir yöntemdir (a.g.e.).

1929 Ekonomik krizinden sonra gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan birçok ülkede devlet üretiminde doğrudan yer almış ve bu eğilim sonucunda ücretli işgücünün büyük bir bölümü devlet tarafından istihdam edilir hale gelmişti. Böylece, devlet en büyük işveren olma sıfatıyla işgücünün sendikalaşmasına önemli katkıda bulunmuştu.

1970'lerin sonlarında ortaya çıkan ekonomik bunalım, kapsamlı özelleştirme girişimleriyle devletin ekonomiye müdahalesini azaltmayı amaçlayan ve "daha az devlet, daha çok özel girişim" şeklinde formüle edilen Neo-liberal bir yeniden yapılanma sürecini ortaya çıkarmıştır.

1970'li yıllarda Şili'de başlayan özelleştirme hareketi, 1979'da İngiltere'de Thatcher hükümetinin iktidara gelmesiyle hız kazanmıştır. Doğu blokunun yıkılmasıyla birlikte Orta ve Doğu Avrupa'da önemli özelleştirme programları yürürlüğe konmuştur. Böylece birçok ülkede devletin ekonomideki, dolayısıyla çalışma yaşamındaki müdahalesini ortadan kaldırmaya yönelik Neo-liberal yaklaşımın temel öğelerinden biri olan özelleştirme programları uygulanmaya başlamıştır.

Neo-liberal akımın serbest piyasa ekonomisine etkinlik kazandırmak amacıyla işveren olarak önemli bir rol üstlenen devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin azaltılması, kamu sektöründe örgütlenen sendikaları olumsuz etkilemiştir. Özelleştirilen kamu kuruluşlarında ortaya çıkan istihdamdaki daralma, sendikalaşabilir işgücü oranında azalmaya neden olmaktadır. İstihdamdaki azalma ise sendikaların pazarlık gücünün zayıflamasına yol açmaktadır. Özelleştirme ile birlikte işsizliğin daha da artması sonucunda işçiler daha düşük ücret ile çalışmayı kabullenmek zorunda kalmaktadır.

Sendikaların ve kamuoyunun geniş çaplı muhalefetinden kaçınmak isteyen hükümetler, bazı kamu hizmetlerini (örneğin, eğitim, ulaşım, sağ-

lık, temizlik vb.) ihale sistemi ile taşeronlara devrederek özelleştirmektedir. Büyük bir kamu işletmesini küçük ölçekli birimlere ayıran ve farklı firmalara bağlayan bu uygulama ile işyerlerinde sendikaların örgütlenmesi olanaksız hale gelmektedir. Sendikal örgütlenmenin zayıflamasıyla taşeron firmalar düşük ücretle daha uzun sürelerle işçi çalıştırmaktadırlar (Şen, 2001).

Neo-liberalizmin yükselişi ile birlikte "bireycilik" anlayışı da hızla yükselmeye başlamış ve kolektivizmden bireyselliğe doğru bir Neo-liberal dönüşüm/değişim yaşanmıştır. Bireycilik anlayışı, bireysel iş sözleşmesinin sendikaların yapabileceğinden daha iyi olacağı beklentisini doğurmuş, başka bir ifadeyle bireysel beklentiler, kolektif beklentilerin üstüne çıkmış bu da sendikaya üye olma fikrinin eski cazibesini kaybetmesine neden olmuştur.

İşçi sınıfının geleneksel kolektivist değerlerinin yerini daha bireyci eğilimlerin alması, geleneksel sendikacılığın yükselişinde önemli bir rol oynayan "sınıf bilinci ve kolektif hareket" anlayışını da zayıflatmıştır. Geleneksel sendikalar işçi sınıfı bilincini oluşturarak, bu işçi sınıfını kolektif harekete geçirerek tek tek işçilerin değil bilinçli bir işçi sınıfının gücünü arkasına alarak hareket etmiş ve işçileri örgütlemeleri daha kolay olmuştur. Kolektif hareket ve sınıf bilincinin zayıflaması, bireysel pazarlık yapma yeteneğine sahip işgücü sayısının artması sendikaların işçiler için yavaş yavaş bir ihtiyaç olmaktan çıkmasına neden olmaktadır.

Sendikalar bireyselleşme eğiliminin artması üzerine işçilerin bireysel çıkarlarını karşılamaya yönelik olarak hizmet çeşitlendirmeye gitmektedirler. Bu hizmetler arasında düşük faizli krediler, ucuz sigorta hizmetleri, düşük faizli kredi kartları, seyahat hizmetleri, tasarruf planları, indirimli alışveriş olanağı sağlayan kredi kartları, üyelerin yaptığı bazı ödemelerle oluşturulan emekli maaş fonları sayılabilir (Tokol, 2002).

Neo-liberalizmin yükselişi 1980 öncesi dönemde aşağı yukarı her ülke için geçerli kabul edebileceğimiz sendikal hareketin özünü oluşturan ve "politik ekonomizm" olarak ifade edilen felsefi yaklaşımın sorgulanmasına yol açmıştır. Politik ekonomizm olarak ifade edilen bu yaklaşımda sendikalar, sadece ücret ve çalışma şartlarına konsantre olmakta ve işgücünün çıkarlarını bazen çatışmacı (grevler, mitingler, protesto vs.) yollar ile temsiline dayanıyordu. Bu modelde üretim ilişkileri ve çalışanların üretim sürecindeki problemlerinin çözümünü ihmal ediyordu. Bu noktadan doğan tıkanıklıklar Neo-liberal politikaların ortaya çıkışı ile birlikte eleştirilmiştir (Bilen, 2002:249).

SONUÇ

Neo-liberal ekonomi politikalarının yükselişi, II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan Keynezyen Ekonomi Anlayışı'nın, ekonomik büyüme, tam istihdam, ödemeler dengesi ve enflasyonla mücadele gibi ekonomik tercihlerin bir kenara bırakıldığı yapısal değişimi ifade etmektedir. Sosyal boyutu ağırlıklı olan Keynezyen tercihlerin yeniden yapılanma dönemi ile yerlerini yeni tercihlere bırakması sendikacılık tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Yazıcı,2001:2). Neo-liberal Politikalar; komünizmin kapitalizmin karşısında alternatif olma özelliğini yitirmesi, uluslararası finans kurumlarının yapısal uyum programları, İngiltere'de Thatcher ve Amerika'da Reagan'ın uyguladığı ekonomi politikaları ve küreselleşme sürecinin ortaya çıkışıyla birlikte tüm dünyada etkinlik sağlamıştır.

Neo-liberaller 1970'li yıllarda ortaya çıkan krizin nedenini emek maliyetinin ve sosyal harcamaların yüksekliği ile açıklamışlardır. Yaşanan bu krizin aşılması için emek maliyetinin, sosyal devlete ilişkin harcamaların düşürülerek yani; Keynezyen Ekonomi Politikalarının ortadan kaldırılması ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla işgücü piyasaları esnekleştirilmiş ve özelleştirme uygulamalarına gidilmiştir. İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve özelleştirme uygulamaları ücretlerin düşmesine ve istihdamın azalmasına neden olmuştur. Neo-liberalizmle birlikte bireyciliğin yükselmesi sınıf bilincinin zayıflamasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda sendikalar hızla güç kaybetmeye başlamıştır.

Neo-liberal Politikaların tüm dünyada yayılması işçilerin ve işçi örgütlerinin kazanımlarının bir kısmının geri alındığı bir süreç olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydın, M.K.(2000), "Neo-liberal Dalga yada Küreselleşme", Bilgi(2) 2000:13-26.
- Akalın, G.(1999), "Liberalizm Açısından Devletin Ekonomideki Rolü", Yeni Türkiye(25) Ocak-Şubat:1999:342-353.
- Aktan, C.C. (1994), Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat, İzmir: Takav Matbaası.
- Aktan, C.C.(1994), Gerçek Liberalizm Nedir?, İzmir:T Yayınları.
- Başkaya, F.(1997), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, Ankara:İmge.
- Bilen, M.(2002), Piyasa Ekonomisinde Devletin Değişen Rolü:Refah devleti Ekseninde Bir Analiz(yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- Brown P. ve Hugh Lauder (2001), Capitalism and Social Progress:The Future of Society in a Global Economy, New York: Palgrave.

Kamu-İş; C: 7, S: 2/2003

- Büyükuslu A.R. (1998), Globalizasyon Boyutunda İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Der Yayınları.
- Ercan, F.(1997), "Kalkınmadan Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye Afrika", Özgür Üniversite Forumu(1), Ekim-Kasım-Aralık:1997.90-117.
- Gözen, R.(1997), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslar arası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi", Liberal Düşünce(7) Yaz:1997:74-91.
- Kazgan, G.(1997), Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, İstanbul:Altın Kitaplar.
- Ölmezogulları, N.(1996), İktisadi Sistemler, Bursa: Ezgi.
- Özkazanç,A.(1997), "Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler", Mürrekkep(7), 1997:21-37.
- Pierson, C. (2000), Modern Devlet, (Çev:Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları.
- Savaş, V.F.(1997), İktisadın Tarihi, İstanbul:Avciol.
- Sezen, S.(1999) Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, Ankara:TODAİE.
- Sönmez, S.(1998), Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, Ankara:İmge.
- Şaylan, G.(1995), Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşleyişi, Ankara:İmge.
- Şen, S. (2001), "Taşeronluk: Neden ve Nasıl Yaygınlaşıyor?", Sendikal Notlar (10), Ağustos 2001.
- Timur, T.(1996), Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Ankara:İmge.
- Tomann, H.(1988), "The Debt Crisis and Structural Adjustment in Developing Countries", Intereconomics, September/October: (1988) 203-207.
- Tokol, A., "Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar", www.isguc.org/atokol3.htm.
- Türkkan, E.(1999), "Kısmi Ekonomik Liberalizm ve Güven Sorunu", Yeni Türkiye(25) Ocak-Şubat:1999:354-372.
- Yazıcı, E.(2001), "Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi(3).Kış:2001:1-11.